

Janina Sawicka¹, Anna Skwara²

Wydział Nauk Ekonomicznych,
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Uczestnictwo kobiet wiejskich na rynku pracy i w procesach decyzyjnych

Rural woman activity at the labour market and in decision making

Synopsis. W artykule zawarto tematykę równości szans kobiet i mężczyzn. Omówiono kierunki zmian w sytuacji kobiet w społeczeństwie, w gospodarce i w rodzinie. Przedstawiono wyniki własnych badań empirycznych na specyficznym rynku pracy na obszarach wiejskich na temat ról pełnionych przez kobiety oraz ich aktywności obywatelskiej na poziomie lokalnym. Do celów opracowania wykorzystano część wyników badań ankietowych przeprowadzonych w 1000 gospodarstwach domowych zlokalizowanych na obszarach wiejskich w woj. mazowieckim (Badania w latach 2011 -2012, w ramach grantu NCN nr N114115439 pt. "Warunki życia i praca kobiet na obszarach wiejskich Mazowsza). Wskazano na rolę kobiet w życiu społeczno-politycznym, oceniono ich udział i zaangażowanie w budowanie kapitału społecznego na wsi.

Słowa kluczowe: równość szans, kapitał społeczny, kobiety w samorządach, obszary wiejskie Mazowsza

Abstract. The article contains the subject of equal opportunities for women and men. Discusses trends in the situation of women in society, in the economy and in the family. Presents the results of own empirical studies on the specific labour market in rural areas about the roles of women and their active citizenship at the local level. For the preparation of this article the part of the results of surveys conducted in 1000 rural households in the Mazovia Province, were used. (Research in the years 2011 - 2012, under the grant NCN No. N114115439 "The conditions of life and women work in Mazovia rural areas). The role of women in social and political life, their participation and involvement in building social capital in rural areas, were described.

Keywords: equal opportunities, social capital, women in self-government, Mazovia rural areas

Wstęp

Równość szans kobiet i mężczyzn w życiu społecznym, w polityce, na rynku pracy jako zasada funkcjonowania państw zyskuje na znaczeniu i jest powszechnie akceptowana w demokratycznych społecznościach. W świetle regulacji prawnych kobiety już mają w wielu krajach zapewnioną równość we wszystkich, istotnych obszarach ich aktywności. Nadal występują jednak rozbieżności między stanem *de jure* i *de facto* bowiem zwykle łatwiej jest zmieniać przepisy niż stworzyć mechanizmy do ich powszechnego stosowania. W praktyce problem partycypacji kobiet jest bardziej złożony i wielorako uzależniony zarówno od doświadczeń historycznych jak i makroekonomicznych uwarunkowań tj., stopnia rozwoju gospodarczego, jakości życia społeczeństw, przekonań religijnych, wieku,

¹ prof. dr hab., e-mail: janina_sawicka@sggw.pl

² mgr inż., e-mail: anna.skwara@mir.gov.pl

wykształcenia, płci, kontekstu kulturowego, przyjętego systemu wartości, w tym występowaniu stereotypów co do ról jakie są przypisywane kobietom w rodzinie, gospodarce, w państwie, które to stereotypy nie rzadko prowadzić mogą do uprzedzeń i dyskryminacji [Sawicka 2006, Sawicka 2008, Sawicka 2013].

Sytuacja kobiet, tj. ich warunki życia, pracy, pełnione role społeczne i polityczne, jest zróżnicowana terytorialnie. Z porównań wynika iż kobietom na obszarach wiejskich żyje się trudniej gdyż dochody są tutaj niższe i trudniej jest uzyskać pracę ze względu na rozproszenie sieci osadniczej, słabą infrastrukturę i duże odległości od potencjalnych miejsc pracy częściej skupionych w ośrodkach miejskich. Porównania i dane statystyczne wskazują, iż kobiety zarówno te w mieście jak i na wsi są formalnie lepiej niż mężczyźni wykształcone. Nie przekłada się to jednak na wysokość ich zarobków i pozycję zawodową. Rozpiętość w poziomie dochodów kobiet i mężczyzn jest znaczna, występuje wciąż tzw. *gender income gap*. Wiąże się to w dużej mierze z wciąż przypisanym kobiecie stereotypem jej dominującej roli w rodzinie jako opiekunki i gospodyni domowej, gdyż tradycyjny model rodziny to właśnie kobietę obciąża obowiązkiem wychowywania dzieci, opieki nad osobami zależnymi i prowadzeniem domowego gospodarstwa. W pracy zawodowej wielu pracodawców wciąż postrzega kobietę jako gorszego pracownika ze względu na jej funkcje w rodzinie potencjalnie kolidujące z dyspozycyjnością w miejscu pracy. Kobiety chcąc zaistnieć na rynku pracy muszą bardziej niż mężczyźni godzić życie rodzinne z zawodowym, Kobiety podejmują przez to często zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu bądź w innych elastycznych formach czasu pracy. Nie jest to jednak do końca korzystne dla kobiet. Dodatkowo kobiety, zdając sobie sprawę, że ich sytuacja na rynku pracy jest słabsza, często same godzą się na gorsze warunki pracy, niższe zarobki. Przede wszystkim zarabiają mniej od mężczyzn zatrudnionych na tych samych stanowiskach i wykonujących tę samą pracę. W dodatku mają bardziej utrudnione możliwości awansu. Tak więc trudniejsza sytuacja ekonomiczna kobiet ma związek z pełnieniem przez nie innych tradycyjnie pojmowanych ról w życiu społecznym i w rodzinie [Sawicka 2013].

Świat i Unia Europejska

Sytuacja kobiet stale się zmienia a wpływ na to mają zarówno one same jak i wielokierunkowe działania podejmowane przez obywateli, ich organizacje, rządy państw i instytucje międzynarodowe. Polityka pro równościowa oraz działania podejmowane przez państwo wzorowane na rozwiązaniach w przodujących pod tym względem, społeczności mogą znacząco wpłynąć na sytuację kobiet. Zmianie musi jednak ulec przede wszystkim świadomość i powszechne rozumienie potrzeby i korzyści z równouprawnienia w tym równych szans i praw kobiet.

Akceptacja i przestrzeganie zasad równości szans i akceptacji różnorodności świadczy również o poziomie dojrzałości politycznej społeczeństwa. Jednak zwalczanie nierówności to trudne wyzwanie, obejmuje bowiem zmiany strukturalne, zmiany zachowania oraz potrzebę definiowania ról kobiety i mężczyzny w zmieniającym się społeczeństwie. Postęp w tej dziedzinie jest bardzo powolny, a nierównowaga w traktowaniu kobiet i mężczyzn wciąż jest widoczna w szczególności w takich obszarach jak: płace, dochody, zatrudnienie, bezrobocie, zagrożenie ubóstwem, partnerski podział ról i obowiązków w rodzinie wynikających z opieki nad dziećmi, osobami zależnymi, nierównowagi w zajmowaniu

przez kobiety kierowniczych stanowisk w firmach, organizacjach i ich małe zaangażowanie w polityce. Innym instrumentem promującym tematykę równościową jest system oceniania wszystkich polityk unijnych pod kątem respektowania praw kobiet. Unijne strategie polityczne mogą oczywiście w różnym stopniu oddziaływać na kobiety i mężczyzn. Dlatego też stworzono na potrzeby Komisji Europejskiej system oceny *ex ante* wpływu polityk, w tym wszelkich działań na sytuację populacji kobiet i populacji mężczyzn. Wymaga to prowadzenia badań, z uwzględnieniem płci osób, do których kierowany jest dany program. Ma to na celu uzyskanie odpowiedzi na pytania: czy podejmowane działania będą dotyczyły konkretnej grupy? Czy wpłyną na codzienne życie znaczącej części społeczeństwa? Czy wystąpią różnice między płciami np. w dostępie do publicznych środków finansowych, czy też nie? Zaleca się aby badania tego rodzaju były przeprowadzane na wstępnym etapie prac nad danym zagadnieniem - tak, by możliwe było wprowadzenie niezbędnych zmian [Branka i in. 2009]. Nacisk kładzie się na konieczność uzyskiwania informacji o potencjalnych beneficjentach danego programu z podziałem na płeć. Eurostat i urzędy statystyczne w krajach członkowskich zobowiązane zostały do publikowania danych statystycznych w podziale na płeć. W każdej Dyrekcji Generalnej, wchodzącej w skład Komisji Europejskiej, jest urząd zajmujący się problematyką równościową. W razie konieczności zamawiane są także odpowiednie badania u ekspertów zewnętrznych. W 2007 r. rozpoczął działalność *European Institute for Gender Equality*, agencja Unii Europejskiej z siedzibą w Wilnie. Instytut został utworzony rozporządzeniem Rady Unii Europejskiej nr 1922/2006r. Finansowany jest z budżetu UE i ma wspierać instytucje wspólnotowe oraz kraje członkowskie w promowaniu równego traktowania kobiet i mężczyzn oraz w zwalczaniu dyskryminacji.

Wiele uwagi poświęca się również problemom kobiet wiejskich. Na uwagę zasługuje np. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dn. 5 kwietnia 2011 w sprawie roli kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich [Dziennik Urzędowy UE C296E/13 z dn. 2.10.2012] gdzie m.in. podkreśla się aby w perspektywie średnioterminowej doprowadzić do zwiększenia reprezentacji kobiet we wszystkich organach politycznych, gospodarczych i społecznych tak aby w procesach decyzyjnych obok punktu widzenia mężczyzn mógł być uwzględniony także punkt widzenia kobiet. W wielu ośrodkach akademickich prowadzone są badania [Sawicka 2005; Sawicka 2008; Piotrowska, Grzybek, (red.) 2009] wskazujące na potrzebę promocji i wspierania kobiet szczególnie mieszkających w słabiej rozwiniętych wiejskich regionach, bowiem nie uwzględnianie perspektywy równości szans w strategiach i działaniach władz i samorządów lokalnych, powoduje zaniedbania i rodzi wiele trudnych do rozwiązania problemów społecznych.

Mazowsze – wyniki badań ankietowych nad udziałem kobiet w samorządach lokalnych

Do celów niniejszego artykułu wykorzystano część wyników badań ankietowych na temat aktywności obywatelskiej kobiet na poziomie lokalnym (Badania w ramach grantu NCN nr N114115439 pt. "Warunki życia i praca kobiet na obszarach wiejskich Mazowsza" – kierowanego przez prof. dr hab. Janinę Sawicką). Narzędziem gromadzenia materiału empirycznego były tutaj badania ankietowe przy wykorzystaniu kwestionariusza wywiadu. W tym celu za pomocą losowania celowo-warstwowego wytypowano zbiorowość 1000 gospodarstw domowych zlokalizowanych na obszarach wiejskich w woj. mazowieckim.

Ankieterami byli pracownicy, studenci i doktoranci z Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Wyniki badań zawiera publikacja pt: *Praca kobiet na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender* [Sawicka (red. nauk.) 2013].

Wywiady przeprowadzono w latach 2011 – 2012. Wybór Mazowsza był podyktowany faktem, iż pomimo że jest to najbogatszy region w Polsce oceniany wg poziomu PKB na mieszkańca, to jest najbardziej zróżnicowany przestrzennie pod względem społeczno-gospodarczego rozwoju. Celem badań było poznanie charakteru zróżnicowań między jednostkami administracyjnymi na szczeblu lokalnym położonymi w bliskim kręgu oddziaływania stolicy a tymi, najbardziej oddalonymi, peryferyjnymi, o podupadającej gospodarce, gminnymi obszarami wiejskimi. Poszukiwano odpowiedzi na pytanie o ekonomiczno-społeczne następstwa i konsekwencje polaryzacji gospodarczej w przestrzeni jednego regionu. Badania zlokalizowane zostały w wybranych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa. Informacje te posłużyły do oceny sytuacji w grupach gmin o różnym poziomie rozwoju i lokalizacji. W niniejszym artykule nawiązano tylko do wybranych wątków badania, gdzie poszukiwano odpowiedzi na pytanie jakie rozwiązania instytucjonalne należałoby przyjąć i jakie środki i instrumenty interwencji uruchomić aby zwiększyć dostęp kobiet do wszelkiego rodzaju inicjatyw aktywizacji zawodowej i zwiększenia ich udziału w sferze publicznej.

Jednym z zagadnień jest poznanie roli kobiet i ocena ich wkładu do budowania kapitału społecznego w wymiarze lokalnym.

Kapitał społeczny na wsi i rola kobiet w jego budowaniu

Formalne uczestnictwo w organizacjach wraz z nieformalnymi przejawami aktywności społecznej składają się na zasoby kapitału społecznego. Pojęcie kapitału społecznego socjologowie definiują jako: „sieci społeczne regulowane normami moralnymi lub zwyczajem (a nie tylko formalnymi zasadami prawa), które wiążą jednostkę ze społeczeństwem w sposób umożliwiający jej współdziałanie z innymi dla dobra wspólnego”. [Czapiński, Panek (red.) 2011]. Normy prawa i ich przestrzeganie odgrywają większą rolę w krajach rozwiniętych, w których otoczenie instytucjonalne jest znacznie bardziej zróżnicowane a państwo pełni funkcję ich gwaranta i egzekutora. Zdaniem socjologów we współczesnych gospodarkach interakcje międzyludzkie i ich struktura ciągle mają duże znaczenie. Wysoki poziom kapitału społecznego generuje korzyści, wśród których wymienia się: poczucie przynależności, wyższe poczucie bezpieczeństwa, ład społeczny, niższy poziom przestępczości, obniżenie poziomu frustracji i dysfunkcji społecznej czy lepszą komunikację społeczną. Z międzynarodowych badań wynika, że w krajach uboższych do których zalicza się Polskę, ciągle najważniejszym czynnikiem rozwoju pozostaje kapitał ludzki. Prof. Czapiński prognozuje, że Polska za kilka lat może przekroczyć próg zamożności, kiedy kapitał ludzki nie będzie już wystarczał do podtrzymywania rozwoju. Oznacza to, że mamy mniej niż dekadę na budowę i umacnianie kapitału społecznego mieszkańców, a w tym także mieszkańców obszarów wiejskich. Dużą rolę w tym procesie powinna odegrać aktywizacja kobiet, bowiem pod tym względem mamy wiele do nadrobienia. Akcesja Polski do Unii Europejskiej znacznie zdynamizowała działania na rzecz równouprawnienia, a większość regulacji przyjęliśmy jako podstawowy dorobek prawny Wspólnoty.

Definiując kapitał społeczny na poziomie danej społeczności lokalnej, konieczne jest rozpoznanie trzech parametrów, czyli istniejących więzi społecznych, poczucia przynależności do społeczności lokalnej i uczestnictwo w życiu tej społeczności oraz działanie na jej rzecz m.in. poprzez członkostwo w formalnych i nieformalnych organizacjach jej mieszkańców lub po prostu indywidualnej działalności na rzecz społeczności i gospodarki lokalnej, jej środowiska naturalnego, kultury i tradycji.

Wysoki poziom kapitału społecznego jest istotny bowiem generuje ewidentne korzyści, wśród których wymienia się: wyższe poczucie bezpieczeństwa, poczucie przynależności, ład społeczny, niższy poziom przestępczości, obniżenie poziomu frustracji i dysfunkcji społecznej czy lepszą komunikację społeczną.

W trakcie badań ankietowych przeprowadzonych na obszarach wiejskich województwa mazowieckiego pytano m.in. o subiektywne odczucia osób ankietowanych na temat więzi społecznych oraz ich działalności w organizacjach [Żak 2013] Cytowane tutaj wyniki pochodzą z bezpośrednich wywiadów przeprowadzonych w grupie 1000 pełnoletnich osób w której kobiety stanowiły 77 procent a mężczyźni 23 procent badanych. Na pytanie dotyczące więzi emocjonalnych z miejscem zamieszkania 82 procent przyznało, że czują się związani z miejscem zamieszkania. Zdecydowanie mniejsza grupa osób, bo o 15 punktów procentowych deklarowała poczucie przynależności do społeczności lokalnej. Podsumowując wyniki badania kwestionariuszowego na temat więzi społecznych na obszarach wiejskich Mazowsza, należy zauważyć, że mieszkańcy wsi są bardzo przywiązani do swojego miejsca zamieszkania, ale nie zawsze przekłada się to na poczucie przynależności do społeczności lokalnej, oznaczające identyfikację ze wspólnotą.

Przy okazji potwierdził się tradycyjny model rodziny wiejskiej gdy odpowiadające na pytanie ankietera kobiety wymieniały mężczyznę jako pierwszą osobę (głowę rodziny) w gospodarstwie domowym. Ankietowanymi były w znaczącej większości kobiety (77 procent), ale to mężczyźni byli w niemal trzech czwartych wskazywani jako pierwsi w gospodarstwie domowym. Świadczy to o tradycyjnym podejściu osób ankietowanych do relacji rodzinnych i roli przypisywanej kobiecie w rodzinie.

Kolejne pytanie miało na celu zdobycie wiedzy na temat działalności w organizacjach. Z odpowiedzi jakich udzielały osoby ankietowane, interpretację pytania „Czy działa Pan/i aktywnie w jakiejś organizacji?” rozszerzono do wszelkich form aktywności obywatelskiej. Wynika to z tego, że bardzo często jako konkretny przykład organizacji wymieniano funkcję publiczną, na przykład pełnienie funkcji sołtysa, sołtyski, czy radnego gminy, a inni z kolei podawali tylko rodzaj organizacji bez wskazywania jej konkretnej nazwy, ani celu działania.

Szeroko pojęta aktywność obywatelska to obszar życia społecznego, który może przybierać różne formy organizacyjno-prawne i pozwala obywatelom na podejmowanie działań społecznych nakierowanych na różne cele. Inaczej, aktywność obywatelską można określać również jako: aktywność społeczną, aktywność społeczności lokalnej, inicjatywę społeczną. Aktywność taka może mieć również nieformalny charakter. Odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu pozwalały uzyskać informację głównie o działalności w organizacjach formalnych. Jednak w kontekście kapitału społecznego bardzo ważne jest również nieformalne zaangażowanie mieszkańców w działalność na rzecz wspólnoty. Odpowiedzi na pytanie dotyczące przynależności do organizacji udzieliło 991 spośród tysiąca osób biorących udział w badaniu. Na działalność w przynajmniej jednej organizacji wskazało zaledwie dziewięć procent badanych. W żadnej organizacji nie działało natomiast 91 procent osób odpowiadających na to pytanie. Nie było istotnych różnic pomiędzy

odpowiedziami udzielanymi przez kobiety i mężczyzn. Najczęściej wskazywane organizacje to koła gospodyń wiejskich i ochotnicze straże pożarne. Kilka osób spośród biorących udział w badaniu działała również w organizacjach przykościelnych, takich jak rada parafialna, koło różańcowe, czy chór kościelny. Trzy osoby wskazały przynależność do organizacji rolniczych, takich jak izby rolnicze i spółdzielnia kółek rolniczych. Kilka osób wskazało na działalność w stowarzyszeniach (opieka nad zabytkami, klub seniora, gminny ośrodek kultury).

Tak więc jest to zaskakująco niski odsetek wskazań. Być może gdyby pytano osoby ankietowane np. czy ostatnio zrobiły coś dla innych, aktywność ta byłaby wyższa. Na wyższy poziom zaangażowania mieszkańców (30 procent osób) w działalność na rzecz swojej społeczności, środowiska naturalnego lub miejscowości, gdy wszelkie formy aktywności obywatelskiej, chociażby doraźnej, pojmuję się szerzej, wskazywały wyniki badań CBOS [Hipsz, Wądołowska 2011 za Żak 2013].

Osoby udzielające odpowiedzi na pytania dotyczące aktywnej działalności w organizacji odpowiadały często, że pełnią funkcję sołtysa, czy sołtyski. Jak widać jest to ważna i wyraźna wizerunkowo funkcja, związana z działalnością na rzecz społeczności lokalnej i polega zwykle na dużym zaangażowaniu w sprawy mieszkańców. Stanowi również istotny wkład w budowę lokalnego kapitału społecznego, ponieważ sołtys, czy sołtyska posiadając autorytet wśród mieszkańców może realizować liczne inicjatywy, animować lokalną społeczność i przyczyniać się tym samym do powiększania kapitału tej społeczności jako wspólnoty, a co jest z tym związane również podnosić kompetencje społeczne i ekonomiczne jej członków. Doświadczenia społeczne, czyli na przykład pełnienie funkcji sołtysa, członkostwo w ochotniczej straży pożarnej i podejmowanie szeregu nieformalnych przedsięwzięć na rzecz wspólnoty lokalnej, często kumulują się i sprzyjają utrwalaniu się autorytetu i pozycji lokalnych liderów i społeczników wewnątrz wspólnoty, jak również w trakcie reprezentowania jej interesów na zewnątrz.

Funkcja sołtysa w samorządzie wsi

Na uwagę zasługuje wzrastający w ostatnich latach udział kobiet podejmujących się sprawowania funkcji sołtysa na wsi. Interesujące badania na temat roli sołtysa w środowisku wiejskim przeprowadziła Ilona Matysiak (2012) w swojej pracy doktorskiej pt. *„Rola sołtysów we współczesnych społecznościach wiejskich. Płeć jako czynnik różnicujący kapitał społeczny”*. W cytowanej już wcześniej monografii [Sawicka (red.) 2013], dr Matysiak zamieściła rozdział zatytułowany *„Źródła i zasoby kapitału społecznego sołtysów i sołtyszek w wybranych kontekstach lokalnych”* gdzie autorka powołując się na dane GUS wskazuje na wzrost udziału kobiet wśród sołtysów w Polsce. Proces ten uległ przyspieszeniu zwłaszcza w ostatnich latach (tab. 1).

Jako przyczynę tego zjawiska podaje się wzrost aspiracji i kompetencji kobiet, które obecnie są lepiej formalnie wykształcone niż mężczyźni, ale także być może spadek prestiżu instytucji samorządu wiejskiego jaką jest sprawowanie funkcji sołtysa. Bardziej szczegółową analizę czynników warunkujących „demaskulinizację” funkcji sołtysa zawiera wspomniana praca doktorska.

Tabela 1. Udział kobiet wśród ogółu sołtysów w sołectwach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, lata 1958, 1967, 2009, 2010 i 2011

Table 1. The share of women among all village administrators in the rural and semi-urban communes, the years 1958, 1967, 2009, 2010 and 2011

Rok	Udział kobiet wśród ogółu sołtysów (gminy wiejskie i miejsko-wiejskie)		
	Liczba sołtysów ogółem	Liczba sołtyszek ogółem	Udział kobiet wśród sołtysów
1958	40 589	317	0,8
1967	39 822	1 099	2,8
2009	40 254	12 144	30,2
2010	40 268	12 359	30,7
2011	40 389	14 009	34,7

Źródło: GUS (1968), *Sołectwa i sołtysi*, Seria Statystyka Regionalna nr 15, Warszawa: GUS, str. 57; Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Regionalnych: www.stat.gov.pl. Cyt za I. Matysiak (2013).

Historycznie kobiety w Polsce uzyskały prawa wyborcze w 1918 roku, mimo tego faktu ich aktywność w samorządzie wiejskim bądź gminnym była niska zarówno w okresie dwudziestolecia międzywojennego jak i w pierwszych dekadach po wojnie. Co interesujące, odsetki sołtyszek wśród sołtysów są najwyższe na Ziemiach Zachodnich i Północnych, włączonych w granice kraju po II wojnie światowej (np. 46,2% sołtyszek w województwie zachodniopomorskim na koniec roku 2011, GUS). W następstwie masowych procesów migracyjnych powstawały tam nowe społeczności osadników. Jak wynika z badań nad społecznościami post migracyjnymi są one bardziej kulturowo różnorodne, tym samym bardziej tolerancyjne i otwarte na zmiany, jak m.in. kobiety we władzach lokalnych. Z drugiej strony, regiony Polski południowej i wschodniej charakteryzują się większym konserwatyzmem, a ich lokalne społeczności opierają się na ciągłości tradycji. Przykładowo, na koniec roku 2011 odsetek kobiet wśród sołtysów w województwie podkarpackim wynosił 19,7% (GUS). Zdaniem Matysiak „pozwała to przypuszczać, że zakorzenione w tradycji środowiska lokalnego zasoby kapitału społecznego na poziomie społeczności stanowią czynnik utrudniający obejmowanie lokalnych funkcji publicznych przez kobiety”.

Najważniejszym źródłem kapitału społecznego badanych przez Ilonę Matysiak sołtysów i sołtyszek okazała się aktywność społeczna w środowisku lokalnym, prowadzona jeszcze przed objęciem funkcji sołtysa. Mężczyzn częściej niż kobiety charakteryzowała aktywność w ramach struktur formalnych. Badane kobiety nieco częściej niż mężczyźni wskazywały natomiast na współpracę z przedstawicielami samorządu lokalnego i lokalnych instytucji, strukturami szkolnymi, a także członkami rodziny i znajomymi.

Wystąpiła również wyraźna tendencja do segregacji typów aktywności badanych ze względu na płeć. W doświadczeniach badanych sołtyszek przeważało bowiem zaangażowanie w ramach Kół Gospodyń Wiejskich, komitetów rodzicielskich i innych struktur działających przy szkole, organizacji młodzieżowych oraz aktywność nieformalna. Dla mężczyzn z kolei charakterystyczne były doświadczenia działalności w Ochotniczych Strażach Pożarnych, samorządzie wiejskim i gminnym oraz klubach sportowych. Można zatem stwierdzić, że w badanych środowiskach kobiety najczęściej budowały swoje sieci kapitału społecznego w strukturach typowo „kobięcych”, podczas gdy mężczyźni – w „męskich” i jednocześnie częściej związanych z władzą.

Lokalne Grupy Działania – ich rola w promocji i aktywizacji kobiet

Badania nad aktywnością obywatelską mieszkańców obszarów wiejskich wskazują na pozytywny wpływ procesu integracji Polski z Unią Europejską na tę dziedzinę. Tendencja ta widoczna jest zwłaszcza w przypadku rozwoju, a właściwie ożywienia społecznej aktywności kobiet wiejskich. W związku z możliwością otrzymania funduszy europejskich na realizację społecznych inicjatyw zaczęły powstawać nowe organizacje kobiece na wsi mające sformalizowany charakter. Kobiety wiejskie śmiejiej angażują się w działalność społeczną i chcą tym samym zmieniać swoje miejscowości. Członkinie tych organizacji uczestniczą w organizowanych przez siebie kursach i warsztatach florystycznych, zdrowego stylu życia, czy akcjach charytatywnych. Ich aktywność jest bardzo często pozytywnie postrzegana i wspierana przez przedstawicieli władz samorządowych i ogół mieszkańców miejscowości w których działają.

Lokalne działaczki mogą otrzymać pomoc między innymi ze środków kolejnych edycji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. W ramach tego programu zgodnie z założeniami Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej wdrażane jest podejście Leader. Nazwa podejścia Leader jest akronimem pełnej nazwy inicjatywy zapisanej w języku francuskim i oznacza: powiązanie działań z zakresu rozwoju wsi. Podstawowym celem realizacji podejścia Leader jest budowanie kapitału społecznego mieszkańców obszarów wiejskich. We wdrażanie podejścia Leader zaangażowane są lokalne grupy działania (LGD), czyli organizacje, utworzone przez przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego (*Podejście „Leader”: podstawowy poradnik, Komisja Europejska, Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2006*). Grupy te opracowują strategie rozwoju dla terenów które chciałyby objąć swoim działaniem. Najważniejsza rola LGD polega na animowaniu społeczności lokalnych, informowaniu oraz doradzaniu w zakresie możliwości pozyskania funduszy europejskich na inicjatywy podejmowane przez lokalne organizacje, takie jak na przykład stowarzyszenia kobiet. Generalny wniosek z badań nad efektywnością działań LGD w Polsce wskazuje na edukacyjne walory wdrażania podejścia Leader dla społeczności wiejskich, które coraz częściej i coraz bardziej doceniają znaczenie lokalnych strategii rozwoju i zauważają konieczność tworzenia oddolnych strategii, opartych o rzeczywiste zasoby obszaru.

Kobiety w samorządach

Instytut Spraw Publicznych, na podstawie danych z Państwowej Komisji Wyborczej opublikuje analizy i oceny wyników wyborów samorządowych w Polsce oceniając pozycję kobiet zarówno na listach wyborczych jak i w organach przedstawicielskich na różnych szczeblach zarządzania. W wyborach w 2010 roku w porównaniu z poprzednimi z 2006 roku wzrosła liczba kobiet na listach wyborczych (Kobiety w samorządzie – informacja prasowa z 4 marca 2011, dane PKW). Partie zdają sobie sprawę że umieszczanie kobiet na listach wyborczych gwarantując im równorzędne z mężczyznami pozycje, przysporzy im wyborców. Platforma Obywatelska wprowadziła kwotę 30% udziału kobiet na listach z gwarancją ich umieszczenia wg tzw. systemu suwakowego, co zostało pozytywnie odnotowane przez instytucje unijne jako wyraz pogłębiającej się w Polsce demokracji. W efekcie wzrosła liczba kobiet kandydujących z 29 do 31% i wśród radnych po wyborach

2010r. znalazło się 25% kobiet podczas gdy w 2006 było ich 21%. Najslabiej kobiety reprezentowane były w organach wykonawczych: wśród wójtów, burmistrzów i prezydentów miast mężczyźni stanowili ponad 90%. Nic nie zmieniło się po wyborach w 2014 roku. Na ogólną liczbę 2475 gmin i miast jedynie w 264 przypadkach wybrane zostały kobiety (9,94%), w tym urząd wójta sprawują 233 kobiety, zaś urząd prezydenta lub burmistrza miasta 31 kobiet (obliczenia własne na podstawie danych PKW). W wyborach na wójta, prezydenta miasta, kobiety wciąż mają mniejsze niż mężczyźni szanse aby być wybraną. Mechanizm kwotowy nie ma wpływu na skład organów wykonawczych w gminach, wójt bowiem wybierany jest bezpośrednio, a na wyższych szczeblach samorządu pośrednio przez radnych. Jak widać politycy rzadko stawiają na kobiety w wyborach na urząd wójta, burmistrza czy prezydenta miasta.

W ubiegłej kadencji, w radach powiatów średnio jedna kobieta przypadła na pięciu mężczyzn. Mimo rosnącej świadomości społeczeństwa co do potrzeby wyrównywania szans kobiet i podejmowania działań w kierunku zwiększenia ich udziału w organach przedstawicielskich, proces ten zachodzi bardzo powoli, szczególnie na poziomie gmin i powiatów. Tam gdzie więcej kobiet znalazło się na listach wyborczych więcej zostało wybranych. Tak więc potwierdza się przekonanie, iż bez parytetów na listach wyborczych kobiety długo nie będą miały równych z mężczyznami szans do reprezentacji w samorządach. W wyborach samorządowych w 2010 roku nie zastosowano jeszcze zasady, która obowiązywała w postaci 35% kwoty na listach wyborczych dla obu płci w wyborach parlamentarnych w 2014 r., co powinno dawać szansę na zwiększenie reprezentacji kobiet w organach władzy ustawodawczej (w wyborach samorządowych w 2010 żadna partia nie miała takiego poziomu reprezentacji kobiet na swoich listach).

Można stwierdzić, iż reprezentacja kobiet we władzach po wyborach samorządowych w Polsce, w 2010 roku była większa niż w latach poprzednich, jednak nadal nie jest na tyle wystarczająca, nigdzie bowiem nie przekraczała 30%, aby kobiety miały realny wpływ na podejmowanie decyzji. Na pełne podsumowanie wyników ostatnich wyborów samorządowych z 2014 roku jest jeszcze za wcześnie. Jednak można przypuszczać że w organach władzy wykonawczej gmin, powiatów i województw udział kobiet jest na tyle niski, że uniemożliwia im to faktyczne zarządzanie. W trakcie wyboru kilkuosobowego składu zarządów powiatów i województw rzadko promowane są kobiety. W okręgach jednomandatowych wyborcy coraz częściej stawiają na kandydatów bezpartyjnych gdyż przy wyborze bardziej decydująca jest osobowość i sylwetka kandydata a nie jego partyjność.

Z przygotowanych przez Instytut Spraw Publicznych analiz na temat demokracji wewnątrzpartyjnej wynika, że również w partiach politycznych kobiety rzadko zasiadają we władzach organizacji. Generalnie równie mało polityczek ma wpływ na rozwój swojej partii, jak rozwój własnego regionu. Kompleksowy program zwiększania udziału kobiet w polityce nie powinien ograniczać się zatem jedynie do zapewnienia im kwotowej reprezentacji na listach wyborczych, ale także należałoby wprowadzać mechanizmy aktywizowania kobiet we wszystkich instytucjach życia publicznego, w tym również w partiach politycznych, od których w dużej mierze zależy skład organów władzy – zarówno szczebla lokalnego, jak i krajowego. Sposobem na zmianę tej sytuacji może być przekonanie polityków do promowania kobiet we władzach własnych formacji. Porównując sytuację kobiet w polityce w Polsce na tle innych krajów europejskich można uznać, że kobiety u nas reprezentowane są poniżej średniej europejskiej.

Znane są charakterystyczne dla każdego kraju czy regionu bariery kulturowe wynikające ze stereotypów, ale też są inne, mniej rozpoznane ograniczenia wymagające dalszych badań. Instytut Spraw Publicznych m.in. prowadzi badania w ramach projektu „Kobiety na listach wyborczych” mające na celu m.in. opracowanie rekomendacji promujących kobiety i umożliwiających im czynne uczestnictwo w życiu politycznym.

Podsumowanie

W niniejszym opracowaniu zawarto zarówno ogólne refleksje na temat roli kobiet w życiu społecznym jak i ocenę ich sytuacji na przykładzie własnych, prowadzonych w SGGW, badań empirycznych na obszarach wiejskich w regionie mazowieckim.

W celu promocji kobiet i zwiększenia ich reprezentacji w gremiach decyzyjnych i zarządzaniu w biznesie, podejmowane są liczne inicjatywy obywatelskie, deklaracje partii politycznych, popularyzuje się przykłady innych krajów, Komisja Europejska z urzędu podejmuje własne inicjatywy, itp. co powinno przełożyć się na większy udział kobiet we władzach i ich organach przedstawicielskich w przyszłości. Dyskusja na temat szans kobiet i mężczyzn w podejmowaniu decyzji na różnych szczeblach zarządzania w polityce i w gospodarce ma na celu uświadomienie opinii publicznej że jest to obszar gdzie występują największe nierówności. Z punktu widzenia regulacji prawnych kobiety już mają w wielu krajach zapewnioną równość w podejmowaniu decyzji. Jednak nadal występują rozbieżności między stanem *de jure* i *de facto* bowiem zwykle łatwiej jest zmieniać przepisy niż stworzyć mechanizmy do ich powszechnego stosowania. Problem partycypacji kobiet i ich wkład w budowanie kapitału społecznego jest wielorako uzależniony zarówno od makroekonomicznych uwarunkowań tj. stopnia rozwoju gospodarczego, jakości życia społeczeństw, przekonań religijnych, jak i szerszego kontekstu kulturowego, przyjętego systemu wartości w tym występowaniu stereotypów co do ról jakie są przypisywane kobietom w rodzinie, gospodarce, w państwie a stereotypy nie rzadko prowadzą do uprzedzeń i dyskryminacji. Należy podkreślić, iż społeczeństwa demokratyczne powszechnie uznają zasady równościowe a perspektywa i podejście wyrównywania szans i niedyskryminacji powinno być uwzględniane i przestrzegane we wszystkich aktywnościach państwa, jego instytucji i organów, grup społecznych - dla dobra ogółu.

Polska, a w szczególności jej wiejskie regiony, nie plasują się w czołówce przodujących pod tym względem krajów i społeczeństw. Sytuacja kobiet, tj. ich warunki życia, pracy, pełnione role społeczne i polityczne, jest zróżnicowana terytorialnie. Z porównań wynika, iż kobietom na obszarach wiejskich żyje się gorzej gdyż dochody są tutaj niższe i trudniej jest uzyskać pracę ze względu na rozproszenie sieci osadniczej, słabą infrastrukturę i duże odległości od potencjalnych miejsc pracy częściej skupionych w ośrodkach miejskich. Trudniejsza sytuacja ekonomiczna kobiet ma również związek z pełnieniem przez nie innych, niż mężczyźni ról w życiu społecznym i politycznym.

Bibliografia

- Branka M., Rawluszko M., Siekiera A. [2009]: *Zasada równości szans kobiet i mężczyzn w projektach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*. Poradnik, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Czapiński J., Panek T., (red.) [2011]: *Diagnoza społeczna 2011. Warunki życia i jakość życia Polaków. Raport*,

- Warszawa.
- Debata, Sytuacja kobiet na obszarach wiejskich UE*, Strasburg 2008. Tryb dostępu: <http://www.europarl.europa.eu>.
- Hipsz M., Wądołowska K. [2011]: *Aktywność społeczna Polaków - poziom zaangażowania i motywacje*, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa.
- Matysiak I. [2012]: Rola sołtysów we współczesnych społecznościach wiejskich. Pleć jako czynnik różnicujący kapitał społeczny, Warszawa, maszynopis pracy doktorskiej w bibliotece Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego
- Matysiak I. [2013]: *Źródła i zasoby kapitału społecznego sołtysów i sołtyszek w wybranych kontekstach lokalnych* [w:] Janina Sawicka (red.) *Rynek pracy na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender* Wydawnictwo SGGW, Warszawa, ss. 71-92
- Ocena funkcjonowania lokalnych grup działania realizujących lokalną strategię rozwoju w ramach PROW 2007-2013* [2012]. PSDB, Warszawa.
- Podjęcie „Leader”*: podstawowy poradnik, Komisja Europejska [2006]. Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2006.
- Piotrowska J., Grzybek A., (red.) [2009]: Raport. Kongres Kobiet Polskich 2009. Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009, Fundacja Feminoteka, Warszawa.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dn. 5 kwietnia 2011 w sprawie roli kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich* [w:] Dziennik Urzędowy UE C296E/13 z dn. 2.10.2012
- Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action in the area* [2011]. European Institute for Gender Equality.
- Sawicka J. [2005]: *Rola kobiet w aktywizacji i wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Sawicka J. [2008]: *Sytuacja kobiet wiejskich na rynku pracy*, Wyd. Wieś Jutra. Warszawa.
- Women in economic decision – making in the EU*: Progress report. A Europe 2020 initiative. Tryb dostępu: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/opinion/files/120528/women_on_board_progress_report_en.pdf.
- Żak M. [2013]: *Więzi społeczne na obszarach wiejskich oraz aktywność obywatelska* [w:] Janina Sawicka (red.) *Rynek pracy na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender* Wydawnictwo SGGW, Warszawa, ss.164-179.